

A Nagy Istrázsa-hegy erdő- és tájhasználat történetének áttekintése

Neumann Szilvia és Horváth Ferenc

2019

A mai Nagy Istrázsa-hegy Erdőrezervátum – korábban: „Istrázsa”, „Besnyői Hegyes”, „Buikatötő”, „Bujka tető”, „Pulyka-tető” (Mapire 2019) története beágyazódik a Gödöllői-dombság erdő- és tájhasználat történetébe (Kocsárdy 1976, Biró 2003, Apatóczy 2011). A dombság erdeinek birtokviszonyaiban, használatában, szerkezetében és összetételében igen nagy változások történtek az elmúlt néhány száz évben. Az erdőképet meghatározó főbb emberi tényezők: legfőképpen az évszázadokon átívelő erdei legeltetés, makkoltatás és kaszálás, amely az erdők átalakulásával és leromlásával járt. Később a pusztító erdőhasználatot és erdőfelélést fokozatosan felváltotta a magas nagyvadsűrűséget kialakító és fenntartó vadásztatás (kerített vadaskertekkel, vadászházakkal). Ezzel párhuzamosan, királyi vadászati érdekeknek alárendelt uradalmi erdőgazdálkodást folytattak, amelynek során fokozatosan áttértek a sarj- és szálerdőgazdálkodásra, és ennek keretében az ún. „rontott erdők” (vagyis túllegeltetett öreg erdők) helyreállítására. A következő száz évben is a vadászati érdekek elsődlegességét biztosító, túltartott vadállomány mellett erdőgazdálkodási munka formálta a legnagyobb mértékben a tájat és az erdőket (Biró 2003, Apatóczy 2011).

Makkoserdők, erdei legeltetés (a 17. századtól 1867-ig)

A területen már a 17. században is leginkább az erdei legeltetés formálta az erdőképet (Biró 2003). Gödöllő erdeibe sertéseket, juhokat, szarvasmarhákat és kecskéket hajtottak ki. Az erdei legeltetés, túllegeltetés miatt feltehetően már ekkor elkezdődött az erdőállományok átalakulása, leromlása (kiligetesedés, elfüvesedés, kedvezőtlen növekedés, rossz vagy hiányos felújulás, elegyfajok elszaporodása). Ezek az állományok sosem tudtak igazán jól záródó szálerdővé válni a nagy rágási nyomás miatt. Helyenként az állatok taposása is károkat okozott az aljnövényzetben és a talaj szerkezetében. Ebben az időben a makkoserdők voltak a legértékesebbek, a faanyag hasznosítása még nem öltött nagyobb mértéket, bár a tűzifa iránti kereslet folyamatosan nőtt. Favágás ekkor még jószerint csak szálalással történt. Az így kialakult erdők nagyobb része mageredetű, szálaló erdő volt, az állományok kisebb része pedig

– tarvágást követően – idős korban sarjztatott erdő. A dombság területén ekkor még jelentős mennyiségben lehetett találni idős tölgyeseket és tölgy-rezervátumokat, azonban az 1800-as évek végére a területek egy részét már irtvánnyá alakították, melyeket a későbbiekben, többek közt akáccal, tölgygel, nyárral és bálványfával igyekeztek beerdősíteni.

Az 1700-as évek óta a térség az Eszterházy és a Grassalkovich család tulajdonát képezte (Apatóczy 2011, Biró 2003, Demény 2007), azonban III. Grassalkovich Antal (1771-1841) királyi kamarás, Csongrád vármegyei főispán idejében az uradalom fizetésektelenné vált, ezért Gödöllő környéki birtokait zárgondnokság alá vették (Biró 2003). Az uradalom egyes részeit kezdték eladogatni, azonban 1867-ben a magyar állam egyben megvásárolta és felajánlotta azt I. Ferenc József osztrák császárnak, magyar és cseh királynak koronázási ajándékként. I. Ferenc József csak a vadászati jogot tartotta meg. A magyar állam tulajdonába került birtokon a kor színvonalának megfelelő erdőgazdálkodást vezettek be.

Erdő- és a vadgazdálkodás a Koronauradalom idején (1867-1945)

"Az 1867-ben alapított...Valkói Erdőgazdaság Kallina Károly erdőmester és Pettera Hubert vadászmaster irányításával, a századfordulóig az erdészeti érdekeket állította előtérbe. 60 éves fordulószakban fokozatos felújítógazdálkodásos, illetve sarjerdő üzemmódban kezelték az erdőket. 1901 után 80 évre emelték a vágásfordulót, mesterséges felújítással [és nagy kiterjedésű akáctelepítésekkel] bővítve az erdősítési palettát". Mindez együtt járt az erdei legeltetés, valamint a lakossági erdőhasználat fokozatos kiszorításával. A századfordulótól kezdve *„a vadászati érdekek kerültek előtérbe (Günther Frigyes erdőmérnök jegyzi fel 1914-ben: A nagyvadállomány, főleg a rőt vad ... rendkívül nagy károkat okoz. ... a fiatalosokat alig tudjuk felnevelni)”* (Apatóczy 2011, Biró 2003). A terület igen hamar kiváló vadászterületté vált, a vadászatokról és terítékekről korabeli beszámolók (pl. Kallina 1890), múzeumi trófeagyűjtemények, valamint lő- és trófeajegyzékek (Nagy 1968) tanúskodnak. A terület az uralkodónak és az udvarnak, majd Horthy Miklós kormányzónak is kedvenc vadászterülete volt, ahol a vadászatok nem csak a kikapcsolódást, hanem a politikai-diplomáciai kapcsolatok ápolását és megállapodások megkötését szolgálták.

A vadászati igények kielégítésén túl az erdőgazdálkodás célja a sarjerdőgazdálkodásról a szálerdőgazdálkodásra való áttérés lett. Az erdőfelújítási munkálatokat főként sarjztatással

és önerdősüléssel, mesterségesen pedig vetéssel és ültetésekkel oldották meg. A mesterséges erdősítések során legfőképp tölgyeket, csertölgyet, akácot, fekete fenyőt és nyárfákat kezdtek el fokozatosan telepíteni a dombság területén. Fontos azonban megemlíteni, hogy a gyorsan megnőtt vadlétszám által okozott károk – ami főleg az újulatot érintette – már számottevővé váltak, és az erdőgondnokságok egyre kevésbé tudták kezelni a fennálló (kiszolgáltatott) helyzetet.

Az első világháború után fokozatosan növelték a területről kitermelt faanyag mennyiségét, a központi részeket is érintő nagyobb mértékű kitermelések az 1920-as, 30-as évektől kezdődtek (Biró 2003, Csáky 2000). A század közepére a tarvágással és szálalással kinyert fa főként tűzifaként került piacra. Összességében elmondható erre az időszakra, hogy az állományok felújítása érdekében tett erőfeszítések ellenére a fiatalosok a vártnál rosszabbul teljesítettek, az állományok állapota korántsem vált kielégítővé a tervezetthez képest (Biró 2003).

Gazdálkodás, protokoll- és vendégvadásztatás a kommunizmus és szocializmus időszakában (az 1940-es évek végétől a rendszerváltásig)

A II. világháborút követően a Gödöllői Uradalmat is államosították. Az új üzemtervezést követően a nagy erdősítési hátralék megszüntetésére, valamint a rontott erdők átalakítására irányult a fő figyelem (Biró 2003, Danszky 1963). A dombság erdőállományának jelenlegi kiterjedését az 1950-es, 60-as években érte el, melyhez nagyarányú telepítések is hozzájárultak. A felújításokat egészen az 1990-es évekig szinte kizárólag mesterségesen végezték, így a sarjztatással felújított erdők területe egyre csökkent (Csáky 2000).

1974-ben a Gödöllői Állami Erdő- és Vadgazdaság megalapította a Gödöllői Vadgazdálkodási Erdészeti szervezetet, mely gyakorlatilag az 1969-től működő Valkói Állami Erdő- és Vadgazdaság területét vette kezelés alá (Apatóczy 2011). Az erdészeti gazdálkodásának első felében főhatósági rendelkezés alapján a fenntartható vadállomány nagyságát a természetes eltartóképességnél sokkal nagyobb mennyiségben engedélyezték. Miután a szervezet egyesült a Budavidéki Állami Erdő- és Vadgazdasággal, a Gödöllő-vidéki területeken továbbra is különböző vadásztársaságok vendégei vadásztak, valamint ún. protokoll-vadászatokat szerveztek. A vadgazdálkodásra jellemző volt a nagyvad rendszeres

etése és a takarmánytermelés, amellyel a kiterjedt erdőket célozták védeni. Az erdők véghasználata tarvágással és felújítógással történt az állománytípusoknak megfelelően.

Gödöllőn 1974-től a vadászati jogot nem az erdészet gyakorolta, ugyanakkor rendkívül súlyosnak és tartósnak bizonyult az erdősítésekben fellépő vadkár. Mivel 1987-ig nem volt szabad kerítéses védelmet létesíteni, az erdészetnek ezért a rendszerváltásig rekord nagyságúnak számító, összesen mintegy 270 hektárnyi erdőfelújítási hátraléka keletkezett a területen (Apatóczy 2011).

Szemléletváltás az erdőgazdálkodásban (1989-től)

„1989-ben miniszteri határozattal megszűnt a Budavidéki Állami Erdő- és Vadgazdaság. Egyesítés után jogutódja a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság lett ...” (Apatóczy 2011). Az átszervezést követő évek ugyan még nem hoztak szemléletváltást, azonban Csépanyi és Csór (2019) szerint *„A 2010. évtől érvényes üzemterv készítése közben egyértelművé vált, hogy a korábbi erdőművelési megoldások helyett új eljárásokat kell alkalmazni, természetes folyamatokra kell alapozni munkánkat. Véleményünk szerint a korábban meghatározó szemlélettel szemben lehetséges a Gödöllői-dombságra jellemző unikális erdőtárulások természetközeli kezelése a természetes felújítás, ill. az örökerdő-gazdálkodás eszközével.”*, amelyre a korábbi kutatások eredményei (Birck és Horváth 1955, Fekete 1965, Biró 2003), valamint a Bag 45C és Dány 28A természetes felújulási tapasztalatai megerősítést adtak (Csépanyi és Csór 2019), habár a dombság déli részeinek eltérő adottságai, valamint a fokozódó szárazodás továbbra is kihívást jelentenek (Szénási 2019).

A természetvédelem részéről a vadgazdálkodást és a vadászati érdek érvényesülését a mai napig túlzottan meghatározónak tartják (amelyhez hozzájárul a természetvédelem országos szintű háttérbe szorítása). Ugyanakkor a legutóbbi üzemtervi tárgyalásokon kialakult megegyezés jelentőségét emeli ki Fűri András DINPI igazgató levele az akkori természetvédelmi szakállamtitkár felé (Csáky 2009) és Szénási Valentin véleménye: *„ ... a kerítésépítést ... ezzel együtt pedig a magterület/védőzóna átsorolását ... a várható felújítási nehézségek elkerülése és a természetvédelemmel folytatott akkori (2007 környékén folytatott) tárgyalások kényszerítették ki. Közös megegyezés született arról, hogy az isaszegi vaddisznóskert ... engedélyezéséért cserébe más területeken vadkizáró kerítés(eke)t építenek és tartanak fenn.”* (Szénási 2019). A szemléletváltás a Pilisi Parkerdő vezetőinek, valamint a

Valkói Erdészet munkatársainak természetközeli erdőkezelés melletti elkötelezettségében, a vadsűrűség területi szabályozásának erőfeszítéseiben, valamint az újabb erdőművelési eljárások kipróbálásában mutatkozik meg.

Hivatkozások

- Apatóczy I. (2011): Kétszer volt... Budavidéki Állami Erdő- és Vadgazdaság. Erdészettörténeti Közlemények, LXXXIV., pp. 13, 70-86.
- Birck O. és Horváth E. (1955): Erdőtípus vizsgálatok a gödöllői erdőgazdasági tájban. Erdészeti Kutatások 2 (2), pp. 101-120.
- Biró M. (2003): A Gödöllői-dombvidék Tájvédelmi Körzet erdő- és tájhasználati története a 18. századtól napjainkig [kutatási jelentés]. MTA ÖBKI, Vácrátót. ER Archívum (2003/D-017/1), pp. 1-54.
- Csáky P. (2009): A Nagy Istrázsa-hegy ER Hosszú Távú Fenntartási Terve; javaslat a magterület és védőzóna megváltoztatására; felterjesztés Haraszthy László természetvédelmi szakállamtitkár felé. Kézirat, Vácrátót. ER Archívum (2009/D-015/1)
- Csépányi P. és Csór A. (2019): A Nagy Istrázsa-hegy újkori történetének kérdéseiről. Kézirat – e-mail levél, 4 oldal, Vácrátót. ER Archívum (2019/D-006)
- Danszky I. (1963): Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőfelújítási, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai – V. Északi-khg. tájcsoport. A Gödöllői-dombvidék, erdőgazdasági táj. Országos Erdészeti Főigazgatóság. Budapest. pp. 559-647.
- Demény K. (2007): A Gödöllői-dombság általános bemutatása. Tájökológiai Lapok 5 (2): 213–223.
- Fekete G. (1965): A Gödöllői-dombvidék erdővegetációja – A hűvös-kontinentális erdőssztyepp erdőinek összehasonlító növényföldrajzi vizsgálata. Akadémia Kiadó, Budapest. pp. 196-197.
- Kallina K. (1890): Az 1889-iki vadászati idény a gödöllői udvari vadászati területen. Erdészeti Lapok 29(3-4): 207-211.
- Kocsárdi K. (1976): A Gödöllői dombvidék erdészeti és vadászati története 1976-ig. Kézirat (jelzet: Gy. Sz. 3786), Gödöllő, 189 old.
- Nagy I. (1968): Gödöllő vadgazdálkodásának 200 éves múltja. Kézirat (jelzet: A.89.22.1), Gödöllő, 89 old.
- Mapire (2019): Történelmi Térképek online. URL: <https://www.arcanum.hu/hu/mapire/>
- Szénási V. (2019): A Nagy Istrázsa-hegy újkori történetének kérdéseiről. Kézirat - emlékeztető, 2019.04.19, Vácrátót, 3 oldal, ER Archívum (2019/D-005)